

Рябовол Лілія Тарасівна,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ

ЗАХИСТ ШКІЛ ВІД НАПАДІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ – УМОВА ЯКІСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України істотно порушуються права дитини на безпеку, життя, освіту, здоров'я та розвиток особистості, збереження індивідуальності тощо, зазначено у доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні за 2022 рік. Це стосується дітей, які перебувають як в Україні, так і на тимчасово окупованих територіях. Вони постійно наражаються на небезпеку внаслідок ворожих масованих обстрілів з боку рф, у зв'язку з пошкодженням енергосистеми, водогонів, теплопостачання, руйнуванням шкіл, лікарень, використанням окупантами вибухонебезпечних пристроїв проти цивільних тощо. На тимчасово окупованих територіях, окрім того, влада рф «активно та наполегливо впроваджує свої стандарти, знищує українську ідентичність, змінює свідомість дітей і молоді, формує позитивне ставлення до дій держави агресора, до загарбницької російської армії, знищує доступ до рідної мови й історії та активно налаштовує дітей проти України, залучаючи їх до воєнізованих дитячих рухів, як-от Юнармія» [4, с. 48].

Право дитини на освіту визнано як одне з основних прав дитини на міжнародному рівні й закріплене у статті 28 основоположного документа у галузі прав дитини – Конвенції про права дитини ООН. У тій же статті визначено комплекс заходів щодо забезпечення цього права державами-підписантами. У цьому документі не використовується термін «безпечне освітнє середовище» зокрема в контексті міжнародних збройних конфліктів, однак, виходячи з п. 1 ст. 38 Конвенції, «Держави-учасниці зобов'язані

поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання». Насамперед йдеться про те, що на виконання своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаних із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, «держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [5].

ООН приділяє значну увагу питанням захисту прав дітей загалом та права на освіту зокрема. Так, у «Заключних зауваженнях щодо об'єднаних п'ятої та шостої періодичних доповідей України» Комітету ООН з прав дитини від 27 жовтня 2022 року констатовано, що збройний напад рф має руйнівний вплив на дітей, створює «серйозні перешкоди для реалізації всіх прав дитини», супроводжується «численними достовірними, підтвердженими та послідовними повідомленнями про грубі порушення прав дітей, включаючи вбивства дітей, масове переміщення дітей всередині країни та за її межами, а також руйнування будинків, шкіл, лікарень і систем водопостачання та каналізації, вчинені переважно рф». Причинами загибелі й поранення дітей є порушення рф норм міжнародного гуманітарного права та здійснення нападів, заборонених законами війни, тобто таких, що не спрямовані на військові об'єкти, а також застосування країною-агресоркою на території України заборонених мін та вибухонебезпечних боєприпасів, що встановила Міжнародна неурядова організація Human Rights Watch [4, с. 49, 50].

Станом на листопад 2023 року через бомбардування та обстріли збройними силами рф пошкоджено або знищено понад 3798 закладів освіти, з них зруйновано повністю – 365 [3]. У воєнний час, констатує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні за 2022 рік, «існує недостатня кількість та місткість сховищ і протирадіаційних укриттів. Відсутня можливість забезпечити укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах і спорудах подвійного призначення, тому заклади освіти

організують укриття учасників освітнього процесу в найпростіших укриттях» [4, с. 54].

Все це актуалізує питання створення безпечного освітнього (шкільного) середовища. ООН цьому питанню надає велике значення, що було нами підтверджено у попередніх працях – [7]. Резолюцією ООН A/RES/74/275 (2020) проголошено Міжнародний день захисту освіти від нападів, який відзначається 9 вересня, й акцентовано, що у надзвичайних гуманітарних ситуаціях важливо й необхідно створити безпечне, захищене шкільне середовище, умови, сприятливі для освіти, забезпечити якісну освіту на всіх рівнях. ООН наголошує, що важливо зберегти заклади освіти як захищені й безпечні для учнів і вчителів простори. У 2015 було розроблено й запропоновано до підписання державам-членам ООН міжурядову політичну угоду – Декларацію про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration). Україна підписала цей документ у листопаді 2019 році [7, с. 165].

Держави, які доєднались до цього документа, взяли на себе зобов'язання забезпечувати захист освіти від нападів та обмежувати використання закладів освіти (шкіл, університетів) у військових цілях, загалом створювати безпечне шкільне середовище в умовах збройних конфліктів, а також зобов'язання щодо відновлення освітньої інфраструктури, забезпечення психологічної реабілітації учнів, батьків і вчителів, сприяння проведенню тренінгів з безпеки й охорони здоров'я тощо. До обов'язкових заходів, які мають здійснювати держави-підписанти цього документа для зменшення ймовірності нападів на студентів і вчителів, школи й університети, та для пом'якшення негативних наслідків нападів, віднесено такі заходи, як: збирання достовірних даних про напади і використання шкіл та університетів з воєнними цілями; надання допомоги постраждалим від нападів; розслідування заяв про порушення національного й міжнародного права та притягнення винуватих до відповідальності; розробка і просування «конфлікт-чутливих» підходів до освіти; сприяння у продовженні освіти під час збройного конфлікту; підтримка діяльності ООН щодо захисту прав дітей зокрема в умовах збройних конфліктів [8].

У наших інших дослідженнях – [6] ми також з'ясували, що підписанти Декларації про безпеку шкіл взяли на себе й зобов'язання впровадити Вказівки із захисту закладів освіти від використання у військових цілях під час збройних конфліктів, не використовувати школи та університети з воєнною метою, запобігати посяганням на безпеку учнів, їхнє право на освіту. До відповідних керівних принципів зокрема віднесено те, що абсолютно неприпустимим є знищення шкіл та університетів, які є звичайними цивільними об'єктами, для того, щоб позбавити протилежну у збройному конфлікті сторону можливості використовувати ці об'єкти у майбутньому [2].

У вітчизняному законодавстві репрезентовано достатньо широке визначення поняття «безпечне освітнє середовище». На наш погляд, однак, його доцільно розширити шляхом прямої вказівки на недопустимість нападів на заклади освіти, що повною мірою відповідає рекомендаціям ЮНІСЕФ, якою зроблено висновок, що безпека шкіл означає забезпечення захисту учнів, персоналу та шкільного обладнання. Діти мають бути захищені від насильства, відсутності піклування, брутального поводження та експлуатації, загалом від таких загроз, як: дитяча праця, торгівля дітьми, катування, тілесні покарання, цькування, сексуальні домагання, сексуальні наруги і сексуальна експлуатація, вербування до збройних сил, збройні напади і стихійні лиха. ЮНІСЕФ підсумовано, що «безпечні школи» – складне і багатоаспектне поняття, яке інтегрує у собі діяльність щодо: захисту дітей і викорінення насильства щодо них; створення приміщень, зручних для дітей; запобігання цькування і боротьба з ним; ненасильницьке врегулювання конфліктів; психосоціальна підтримка; зменшення небезпеки лих, захист освітніх установ від збройних нападів тощо [1].

Отже, питання реалізації права на освіту та створення безпечного освітнього середовища є надзвичайно актуальним для України у воєнний та повоєнний час, при цьому, створення безпечного освітнього середовища є умовою реалізації права на якісну освіту. Власне на це у своїх документах вказують Генеральна Асамблея ООН та Рада Безпеки ООН, засуджуючи напади

на заклади освіти й на осіб, які в них навчаються і працюють, оскільки, такі напади є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, не сприяють у забезпеченні права на освіту й спричиняють істотне зниження її якості. Відтак, в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій, спричинених збройними конфліктами загалом, та повномасштабною збройною агресією РФ проти України зокрема, необхідно забезпечити якісну освіту на всіх рівнях, умовою чого є захищене шкільне середовище, збереження закладів освіти як безпечних для учнів і вчителів просторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечні школи в Україні: Концептуальна записка представництва ЮНІСЕФ в Україні від 14.08.2016. URL: <http://surl.li/wvbo>
2. Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів від 16.12.2014. URL: <http://surl.li/brlxu>
3. Діти війни в Україні. URL: <https://saveschools.in.ua/en/>
4. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
5. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: <http://surl.li/wufe>
6. Рябовол Л. Т. Акти Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи про забезпечення права на освіту в умовах збройних конфліктів: стан імплементації у вітчизняне законодавство / The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 1274–1281. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-160>; Рябовол Л. Т. Питання захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів у документах Ради Європи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3. С. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.069>
7. Рябовол Л. Т. Створення безпечного шкільного середовища в умовах збройних конфліктів як вимога/ рекомендація ООН. *Наукові записки. Сер. Право*. 2022. Вип. 12. С. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-164-170>
8. Safe Schools Declaration. URL: <http://surl.li/bruhm>

УДК 371

Татарин Галина Богданівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель математики, спеціаліст вищої категорії, «Старший вчитель» Тернопільської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 18, м. Тернопіль

ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ